

Røyking blant mindreårige

REDAKSJONELT

KLEPP K-I

Effektiv håndheving av 18-årsgrensen er nødvendig

Fra midten av 1970-årene og frem til 1990 så vi en markant nedgang i andel dagligrøykere blant norske ungdomsskoleelever. I 1990-årene har nedgangen stoppet opp, og det er mye som tyder på at andelen røykere er på vei oppover igjen. Statens tobakksskaderåds siste landsomfattende undersøkelse blant ungdomsskoleelever (1995) viste at 33% av 15-årige gutter og 42% av jentene røykte daglig eller av og til (1). En undersøkelse i Oslo blant ungdom som ble fulgt fra de var 15 til de var 25 år, viste at åtte av ti som røykte minst én gang i uken som 15-åringer, røykte daglig ti år senere. Dagligrøykerne som hadde begynt å røyke allerede på ungdomsskolen, røykte ti år senere signifikant fleresigaretter per dag enn dem som begynte å røyke etter ungdomsskolen (2). Vi har med andre ord fortsatt høy grad av nyrekruttering av røykere som både i antall år og antall sigaretter er sterkt eksponert for tobakk, og dermed spesielt utsatt for tobakksrelaterte sykdommer.

Etter at forbudet mot tobakksreklame ble satt i verk i 1975 og tobakksavgiften tatt i bruk som et helsepolitisk virkemiddel i begynnelsen av 1980-årene (3), skjedde det forbausende lite tobakksforebyggende arbeid her i landet. Skolebaserte tiltak hadde vist lovende resultater tidlig i 1980-årene (4, 5), men disse fikk relativt liten spredning. Mens det internasjonalt skjedde en enorm videreutvikling, teoretisk og metodisk, av pedagogiske tobakksforebyggende tiltak på denne tiden, ble røyking nærmest et ikke-tema i norsk skole. Det er først nå, i slutten av 1990-årene, at vigjenom VÆR røykFRI prosjektet har fått et tilfredsstillende pedagogisk tilbud med en god spredning i norsk skole (6).

Internasjonal forskning på primærforebyggende røykearbeid har det siste tiåret særlig vært konsentrert om tilgjengelighet av tobakk blant mindreårige. To artikler av Lund og medarbeidere (7, 8) i dette nummer av Tidsskriftet presenterer henholdsvis en gjennomgang av denne litteraturen og en undersøkelse av hvordan 18-årsgrensen for kjøp av tobakk håndheves. Forfatterne av litteraturstudien konkluderer at mens frivillige ordninger overfor forhandlerne er effektivt for å redusere ulovlig salg, vil en viss andel

forhandlere fortsette å selge tobakk til mindreårige. Dermed uthules effekten av forbudet, og det er ikke mulig å etterspore redusert røyking blant mindreårige (7). Denne konklusjonen underbygges av de norske erfaringene etter innføringen av 18-årsgrensen i 1996. Det ser ikke ut til at heving av aldersgrensen har redusert omfanget av røyking blant mindreårige. Høsten 1998 oppgav 64% av 13-17-åringene at de vanligvis selv kjøpte eller fikk jevnaldrende venner til å kjøpe sigarettene de røyker. Kun 34% oppgav at de noengang var blitt bedt om å vise legitimasjon når de skulle kjøpe tobakk (8). Lund og medarbeiderne har sannsynligvis heltrett i at innføring av bevillingsordning, hyppig kontroll og tvangsmulkt ved overtredelser er nødvendig for effektivt å redusere de unges tilgang på tobakk (7). Det er da også åpnet for vurdering av slike tiltak i nasjonal strategiplan for det tobaksskadeforebyggende arbeidet (9).

En effektiv håndheving av 18-årsgrensen for kjøp av tobakk må sees på som ett viktig element i en effektiv strategifor å få færre til å begynne å røyke. Men andre tiltak må også til for å redusere nyrekrutteringen. Vi må sikre at andre, først og fremst eldre ungdommer, ikke overtar som forsyningskilde. Tiltak mot langing av sigaretter til mindreårige, rettet mot voksne generelt og ungdom over 18 år spesielt, er nødvendig og bør prioriteres parallelt med arbeidet for en effektiv håndheving av 18-årsgrensen. På den annen side risikerer vi at sigarettens symbolske funksjon som markør av f.eks. voksenstatus, opposisjon og uavhengighet, kan styrkes ved at den gjøres vanskeligere tilgjengelig. Dermed kan slike tiltak overfor visse grupper i verste fall ha motsatt effekt av det som er tiltenkt.

Grunnene til at unge begynner å røyke endrer seg over tid, kan variere fra ett miljø til et annet og er ikke desamme for gutter og for jenter. Ved utgangen av det 20. århundre vet vi mye om hvor mange unge som røyker, men mindre om hva som motiverer de unge til å begynne å røyke. Slik informasjon, som vi lettest kan få gjennom kvalitative undersøkelser, er viktig for å kunne forutsi effekten av ulike forebyggende tiltak. Videre kan slik informasjon legges grunnlag for en åpen dialog med utsatte grupper samt gi verdifulle innspill til det tobakksforebyggende arbeidet i skolen.

Pedagogiske opplegg av typen VÆR røykFRI er, ved siden av redusert tilgang til tobakk, et hovedelement for å få færre til å begynne å røyke. Som Lund og medarbeidere påpeker er det en sannsynlig forsterkende virkning mellom disse tiltakene, slik at effekten av det tobakksforebyggende arbeidet i skolen blir større om 18-årsgrensen håndheves (8). Samtidig er det viktig at de pedagogiske oppleggene får stor spredning og at de revideres, for å sikre at de oppleves som relevante for nye generasjoner skoleelever. Både grad av gjennomføring og effektene ved stortilt spredning av slike tiltak bør evalueres. Effekten er ikke nødvendigvis like god som ved utprøving i mindre, kontrollerte forsøk.

Et siste og kritisk poeng for å sikre at færre unge begynner å røyke, er behovet for å skape strategiske allianser og en sterk opinion mot røyking blant mindreårige. Dette er en sak som det i utgangspunktet er lett å samle støtte for. Ingen, heller ikke tobaksindustrien, går åpent inn for røyking blant

mindreårige. I Norge er imidlertid mediediskusjonen omkring røyking i sterk grad konsentrert om voksne røykere som forfulgt minoritet, man henviser til overdreven bruk av sanksjoner og roper politistat.

Ved i sterkere grad å formulere kampen mot tobakken som en kamp for barn og deres rett til å forbli røykfrie, er det trolig at vi kunne unngå den sterke polariseringen og mobiliseringen av røykere og deres rettigheter som vi i dag ser. At staten årlig tjener 120 millioner kroner og tobakksforhandlerne 26 millioner kroner i året på det ulovlige salget til mindreårige (8), er i denne sammenhengen et svært interessant utgangspunkt.

Knut-Inge Klepp

LITTERATUR

1. Tobakksbruk og holdninger i Norge - utviklingen 1973-95. Oslo: Statens tobakkskaderåd, 1996.
2. Klepp K-I. Rusmiddelforebyggende arbeid. I: Klepp K-I, Aarø LE, red. Ungdom, livsstil og helsefremmende arbeid. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1997: 110-25.
3. Lund KE. Samfunnsskapte endringer i tobakksbruk i Norge i det 20. århundre. Doktoravhandling. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo, 1996.
4. Aarø LE, Bruland E, Hauknes A, Løchsen PM. Smoking among Norwegian schoolchildren 1975-1980. III. The effect of anti-smoking campaigns. Scand J Psychol 1983; 24: 277-83.
5. Tell GS, Klepp K-I, Vellar OD, McAlister A. Preventing the onset of cigarette smoking in Norwegian adolescents: the Oslo Youth Study. Prev Med 1984; 13: 256-75.
6. Aarø LE. Ungdom og helse. Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 2316.
7. Lund KE, Scheffels J, Sanner T. Hvordan redusere salg av tobakk til mindreårige? Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 3756-60.
8. Lund KE, Urdal L, Sanner T. Hvordan håndheves 18-årsgrensen for kjøp av tobakk? Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 3753-6.
9. Røykfrihet - en rettighet. Nasjonal strategiplan for det tobaksskadebyggende arbeidet 1999-2003. Oslo: Sosial- og helsedepartementet, 1999.

Publisert: 20. oktober 1999. Tidsskr Nor Legeforen.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2026. Lastet ned fra tidsskriftet.no 11. februar 2026.